

Сільський богач Андрій Курочка сидів коло стола і обідав,— не обідав, а давився кожним куснем... Домашня челядь входила до хати, вносила заболочені цебри, сварилася, метушилася і виносила їх між худобу. Богацькі діти і слуги були брудні і марні. Вони двигали на собі необтесаний і тяжкий ярем мужицького богацтва, котре ніколи не дає ані спокою, ані радості ніякої. Сам богач найгірше томився у тім ярмі, найбільше проклинав свою долю і безнастанно підганяв своїх дітей і наймитів.

Коло нього на лаві, під вікном, сидів його довголітній робітник, старий Федір.

— Я ніколи не маю такої щасливої години, аби я спокоєм кусень хліба прожер. Бігаю та вганяю, та лиш десь уздрите, а я впаду та й здохну! А мені ж оца їда має йти в смак, як я знаю, що вони без мене в stodолі нічо не роблеть? Лиш аби нажертиси та день трутити! Що вже чужим казати, як свої діти — та й вони не хотє робити! Я, бігме, не знаю, як цес нарід має на світі жити? Всьо піде на жебри.

І халасував, аж йому очі вилазили.

— А ви чого, Федоре, надходили?

— Ви не знаєте, які наші ходи? Зима йде, а я босіський, та дайте ми два леви на відробок.

— А ви ж годні робити? Вже ваша робота скінчилася, Федоре.

— Най би-м і не робив, лиш коби хто дав їсти задурно.

— Це не! Сьогодні задурно нема їсти, сьогодні і за роботу не варт дати їсти, така та робота! А казав-єм вам: найміть у мене дівку, були би-сте тепер мали свої гроші.

— Коли ж бо не хотіла та й пішла до двора.

— Таже, певне, хто не хоче робити, та й пхаєси до двора, бо хоть їсти трішки, але мож валетиси. Бідні люди такі настали, що лиш аби раз на день їв, але аби нічого не робив, та й тогди рай! Як робє, так мають, так їм бог благословить. Сьогодні би у вужевку скрутитиси, аби щось мати... Та тих два леви я ще вам дам, що буду з вами робити, може, якось відтрутите, але більше не приходіть і не бануйте, бо не дам. Самі видите, що ваша робота ніпочому.

— Та я, Андрію, мусю си коло людей тулити, а де ж я си подію?!

— Дівайтеси, де хочете, а межи газди ви вже нездатні. Шукайте собі служби у жида або в пана — там робота легша.

— Ви мене файно радите! Як я силу коло вас лишив, аби я на старість ішов жидам воду носити?

— Задурно-сте мені не робили.

— От, бувайте здорові.

І Федір вийшов з хати.

— Ну, та ці жебраки всьо би забрали! Таке воно кашливе та заслинене, що ціпа в руках не годно удержати, та й ще воно кокошитьси! Іди на зломану голову, гадає, що я гроші кую або краду!

Федір чалапав до своєї хати а не переставав шептати:

— А я ж, Андрійку, де силу пустив? Ци я її проданцував, ци я її пропив? Таже вся вона сіла в тебе, на твоїм подвір'ю. А я ж, Андрійку, де силу пустив?

В хаті скинув чоботи та й ляг на постіль. Лежав до самого вечора і без вечері заснув. Але ще кури не піяли, як він зірвався, гримнув клубами до дощок, знов ляг і знов зірвався. Через маленьке віконце гляділа на нього осіння ніч. Десь то і не ніч, але чорна жура, що голосила по вуглах хати і дивилася на нього сивавим, немилосердним оком. Воно його так зціпило, що він не міг рушитися, і показувало йому ніби образи на віконці, ніби привиди у повітрі.

Ото сидить він між маленькими жидиками, дозирає їх, пістує, а вони його тягають за чупер, плюють у лице...

...То знов клячить він у церкві, у тім куті, де жебраки чолами об підлогу гримають. Він гримає ще голосніше, а всі жінки йдуть до нього і дають кожна по бохонцеві хліба. Він їх кладе в пазуху, кладе і стає такий широкий, що люди розступаються. А йому стид, стид, а чоло так болить!..

...О, він іде городом Курочки — не йде, а скрадається під стодолу. Витягає снопок із стріхи, насипає в нього з люльки ватерки і тікає, тікає... Чує поза собою, як коли очима видить, що з-під стріхи вилизується маленький, червоний язичок, вилизується і ховається...

— Ой, йой! йой!

Той язичок запік його у самий мозок. З усієї сили він освободився з невидимих пут, зірвався і подивився у віконце. Воно, як кат, прошибало його наскрізь. Знов звалить і буде мордувати своїми образами. Напугався, не бачив ніякого виходу, звертівся аби десь утекти. І перед ним як би якісь ворота створилися, йому стало легше, і він борзенько подався до них.

Може, мав шіснайцять літ, як ішов зі свого села. Такої ясної днини, такого веселого сонця він ніколи вже не бачив. Воно пестило зелені трави, сині ліси і білі потоки. Оглянувся за селом. Коби хто прийшов і сказав одно слово, та й вернув би ся, ой тото вернув би ся!

— Він мене б'є, катує, їсти не дає, нічого на мене не покладе,— лунав його голос по зелених травах.

— Бодай же вас, тату, земля не прожерла!

І ще скорше пішов. Минув сільські поля, поминув ще два села і з горба побачив місто, що вилискувалося проти сонця, як змії блискучий.

Усі дивувалися його силі і боялися. Жиди не потручували, а робітники не побирали на сміх і не робили збитків. Шпурляв мішками, як галушками. Отак день від дня то з брики до шпіхліра, то зі шпіхліра на брику.

— Хребет ми тріскає від тих міхів!

— Пий горівку, та затерпне.

І справді від горівки хребет затерпав, як би рукою відняло.

А в неділю і свята йшов з товариством до шинку. Ті шинки стояли за містом, між селом і містом. Хто не мав уже примістя в селі, той вандрував насамперед тут, а хто не мав що в місті робити, то вертався також сюди. Бо то не було ані село, ані місто.

Бували там забави по тих шинках!

Зразу пани з міста перед водили. Розповідали про свої давні достатки, про те, кілька з цісарської каси щопершого грошей побирали, які шати носили. Мужики слухали, частували горівкою з великої пошани. Але як трохи підпилися, то виломлювалися з-під їх моральної власті, і тоді панам приходилося круто.

— Ану, пани, охота! Хапайтеся за шиї та гуляйте нам тої польки, най ми видимо, як то межи таким великим панством водиться?

Пани гуляли, мусили, мужики обступали їх колесом і реготалися, аж коршма дудніла.

— Гопа дзись!

— Іще раз!

— Полігоньки, плавно враз!

— Гов, доста! Тепер пийте горівку, забирайте свої панцькі воші по кишенях та й марш із коршми, бо мужики хотє собі самі межи собов погуляти!

І пани, як заяці, висувалися.

— Я тих панів умію ріхтувати, то таке легоньке, як пір'є; подуй — воно полетіло.

— Мой, Юдо, давай вудку, давай піво, давай гарак, бо ми си знаємо!

Жид борзенько накладав усього на стіл і зараз відбирав гроші.

— Ти, Безклубий, ти чого ревеш? За клубом? Пий та й запри собі гамбу, бо в мене забава!

Безклубий іще гірше заревів.

— Тихо, бо б'ю!

— Не руш!

— А то котрий, мо?!

— А ти що за пан?

Федір устав із-за стола і тріснув того напасного в лице.

— Ти в неділю переш? Та то гріх!

І ударом лавки звалив Федора на землю. Зробилися дві партії. В коршмі все заворушилося. Жид утік, горівка булькотіла на землю, столи і лавки почервоніли від крові і, поломані, падали. А в болоті зі слини, горівки і крові лежали обі партії і стогнали. Лише Безклубий сидів у куточку і ревів, як віл, — не знати за ким і за чим.

Незабаром прибігла поліція і тверезила голодняків. З гіркою бідою підоймала на ноги, потім одним махом звалювала з ніг. Голодняки падали, як дуби, а підносилися, як глина. Як їх протверезили, то провадили до арешту.

Їхав дорогою поміж полями на бриці міхів. Пшениці і жита, як золоті і срібні гаї, та й легким вітром до себе клонилися. По золоті і по сріблі плавали легенькі, чорні хмарки, як тонка шовкова сіть. Море сонця у морі безмежних ланів. Земля під колоссям лящіла, співала, словами говорила.

— Мошку, на важки, бо йду собі геть!

Зіскочив з брики і пішов межами поміж житами. На вечір зайшов до Андрія Курочки.

— Ти, певне, або злодій, або лайдак, бо добрий не йде із свого села і не блукає світами!

— Мете видіти... Тато що по панчині не пропили, то голодних років попродали, та й приймили зятя до сестри, та й умерли, а зять доти бив, аж-єм утік від хати.

— А у вас, у бойків, бачу, коровами орють?

— Ні, то, відай, ще за нами є німці, та вони коровами орють.

— Та скинь постоли, та вінеси кожушину до хорім, аби-с не напустив нендзи, та й легай. А церква у вас така, як у нас? І ксьондз є?

— Так саме, як у вас.

— Та буду видіти, як си вдаш. Не будеш порушливий, а роботи не меш боятися, та й те найму.

Наймився. Село пізнало його, що не злодій, що робітник добрий, що добре на себе старає, і приймало за свого. А він пізнав, як котре поле називається, чиє воно, чи вимокає, чи висихає, котре в селі найліпший злодій, котре найбільший богач — і зробився сільський.

Послужив кілька літ, а добрі люди зачали його радити, аби став газдою.

— Ти не будь дурний, а як дає кавалочок города, а дівка годна і постарана, та й бери. А маєш гроші заслужені, а ще приробиш, так клади собі хату. А най вона буде як куча, але твоя! А ци дощ, ци зима, ци таки

так нема роботи, то вже ти не кукуєш із-за богацького вугла і не гниєш по яслах, бо ти маєш свій кут. Слухай мене, старого...

Оженився, будував хату і тріскав від роботи, від своєї і чужої. Носив дошки на плечах з міста, відробляв старі сніпки, що взяв на стріху, і заробляв гроші то на вікна, то на двері. Два роки минуло, заки поклав хату. Хатчина маленька, непоказна, виглядала між другими хатами, як би хто пустив між громаду гарних птахів маленьку, кострубату курочку. Але Федорові вона і така була мила...

Минуло кільканайцять років, а перед Федорову хатчину принесли люди червоні хоругви. В хаті на лаві лежала його Катерина — велика і груба, аж страшна. Федір тримав коло себе двоє дівчат: одинайцятилітню Настю і восьмилітню Марійку і все їх питався:

— Що мемо, доньки, без мами діяти? Котра з вас дєдеві обід зварить?

А як жінку ложили в трунву, то він заридав:

— Беріть її полегоньки, бо в неї тіло дуже зболене. Ой Катеринко, я ще не встиг добре з тобов наговоритися а ти огніваласи та й пішла собі від мене.

Він припав до небіжки і цілував її в лице.

— Люди, люди, я до неї ніколи слова не заговорив, я за роботов на ню забув та й за бесіду. Прости мені, Катеринко, приятелю мій добрий!

Плач жінок вибіг із хатчини далеко на село.

— Вона, люди, як пішла за мене, то так як під воду пірнула, ніхто її вже не видів межи людьми. Аж тепер вірнула межи вами — на лаві. Я до неї ніколи марного слова не заговорив, маціцького!..

І ще минуло кілька літ. Одного вечора прийшла зі служби Настя. Федір глянув на неї і зблід.

— Насте, небого, а ти ж сама, а чоловік твій де?

Настя заридала, заголосила, а він слова більше до неї не сказав. Аж як її відпровадив до міста на службу і розходився з нею, та тоді заговорив.

— Дай тобі, боже, дитинко, якнайліпше, але дивиси, аби-с дитини не стратила, бо стиду вже не покриєш, а гріха неспасеного до купишси. Та переказуй, як тобі тут буде...

А роки йшли, не стояли. Федір не випускав із рук ціпа цілу зиму, чепіг не викидав цілу весну, а коси ціле літо. Кості боліли, кінці їх стиралися і пекли. Але неділя ставала на поратунок, бо в неділю він ішов під вишню, лягав на зелену траву, а вона висисала в землю той біль. Та прийшов такий час, що неділя не годна була направити того, що будні дні попсували, а трава не могла виссати того болю, що запікся в старих костях. А ще вселився кашель, що не покидав його ні коло коси, ні коло плуга, ні коло ціпа...

Розвидалося, віконце побіліло, а Федір вернувся з далекої вандрівки свого минулого життя. Вмився, помолився і збирався йти до двора.

— Наймуси у пана від весни, озму на чоботи і трохи орнарії, та й яюсь перезимую, заки піду до служби.

III

По селі білі, вузьенькі стежки всі хати до купи пов'язали, лише Федорова хата стояла поза сітею стежок, як пуста. Федір зимував, як ведмідь. Рано вставав на годину, аби затопити і зварити собі їсти, а потім

цілий день і цілу ніч перележував на печі. Чим даліше заводилося в зиму, тим він сходив на дитинячий розум.

— Тепер, Федоре-небоже, встань та укрій собі гріночку хліба, але тоненьку, панцьку, бо-с, виджу, зголоднів.

Він сміявся, злазив з печі і країв хліба та дивився до вікна, чи вона тоненька, панцька.

А темних, зимових ночей він голосно, на всю хату, говорив страшні речі.

— Село вімерло що до лаби, а я собі гадки не гадаю, у тот бік не дивлюси!

Але власні слова переймали його переляком, він пітнів зі страху і скакав з печі до віконця, аби переконатися, чи в коршмі є світло. Успокоївшись, він вертав на піч.

А як пробуджувався вночі зі сну, то не міг спам'ятатися, забув за себе і аж як гримнув кулаками до сволюка, то приходив до пам'яті.

Тої зими його хатина заповнилася опирями, привидами і марами. Вони гуляли по хаті, як збиточні діти. Вилітали до сіней і вистуджували хату, вибігали крізь піч на стрих і товклися, аж стеля лупалася, дзвонили у вікна, аби його заманити надвір. Він не давався, намагався не боятися, тоді вони вибігали на піч і щипали його, душили і в рот онучі запихали. Одної ночі злетілися до хати всі чорти. Гуляли, аж хата дрожала, а вітер такий здоймили, що він замерзав на печі. Потім позасідали поза стіл і повивалювали з утоми язики, такі самі, як той маленький язичок, що він його поклав під Курочкову stodолу. Він лежав, як мертвий, аж як кури запіяли, то він ледве піднявся і зачав молитви говорити. Але і при молитві вони йому не давали спокою. Він не міг нагадати таких молитов, що їх

найліпше знав,— він забував навіть хреститися. Ті мари так його змордували, що як прийшла весна, то він ледве дихав і побілів як папір.

— Треба брати гроший відки голова, та посвітити хату, бо тут нечисте злізлося з цілого села накупі. Віпили з мене кров, що вітер ні з ніг ізгонить!

Як весняне сонце заблисло, то він смарував чоботи, латав сорочки, і плів волоки до постолів, і тішився, що раз уже піде до служби.

— Уберуси, вбуюси файно та й до двора! Проши вельможного пана, мелдюси до панцької служби.

— Добре, Федоре,— десь відповідав йому пан,— ти, виджу, слухний чоловік, коли ти подлуг припісу мельдуєши.

І Федір, латаючи сорочку, солодко усміхався.

IV

Федір стояв серед панського гумна і сумно дивився за рядом плугів, що висотувався з брами, як ланцюг, у котрім залізо споювало м'ясо людське з м'ясом волів.

— Уже моє оранє скінчилось! Старе вогниво, та й вікинули, бо ланцюг серед дороги урвав би си!

Похитав головою та й пішов до стодоли брати свиням зерна. Через цілий день на гумні було тихо. Лише від наймицьких хаток доходили крики бабів і плач дітей.

Якби хто з села повибирав щонайгірші хатки, а до них загнав щонайобдєртїших мужиків і найжовтїших жінок і додав ще голої дробини

— дітей — і все те поставив близько себе накупі, то мав би правдивий образ тих хаток із їх мешканцями.

Федір з гумна дивився на ті хатки і щось заперечив головою:

— А де ж я би там ішов у таке пекло! Я собі буду спати у стайні, тепер зими нема. Не піду я там у тоту пропасть.

Вечором пішов до стайні. Коло ясел стояли воли двома довгими лавами і ліниво жували сіно. Коло кожних чотирьох сидів погонич і дозирає, аби під себе не викидали. Між тими лавами сиділи на землі плугатарі і сівачі. Латали собі постели, стягали мотузками сердачини і направляли істики. Кожний коло чогось нипав. Коло них присів Федір. Воли один по одному падали на солому, за ними переверталися в ясла погоничі, а за погоничами йшли плугатарі. В стайні запанував тяжкий відпочинок, що по утомі зораних ланів паде на стайню, як тяжкий камінь. Федір також засунувся перед воли.

— Свинару, мой, а марш з-перед волів межі свині! Ще тобі лужко стелити! Твоя Марійка добре нас ріхтує. Тікаєси, як сука, з фірманом, та відає йому щонайліпше, та ще й ти приліз на нашу голову? Марш з-перед волів!

Федір виліз із ясел і ляг під брамою на в'язку соломи. Забута кривда в тій хвилині пробудилася.

— Гріх меш мати за мене, Андрію, гріх...

Стайня сгонала, позівала, зі сну говорила. Так тяжко дихала, як би десь глибоко в землі душилися тисячі людей.

— Молиси за мене, най мене бог хоронить, най мене направить на ліпший розум, бо те спечу у вогні, як пацюка, бо меш три дні попел за своїм багатством згортати...

Над ранок і він скотився у чорну пропасть стаєнного сну.

V

Федір потім ніколи не ходив до стайні і не говорив з наймитами. Спав у stodoli і не показувався на очі. По великодні Марія віддалася за фірмана і переходила з ним на службу до другого пана. Федір вийшов з ними за браму і попрощався.

— Маріє, а памнєтай, що я хату при людях Насті відкажу, аби ти її не відгонила, бо вона, сарака, одна-одиниця!

І вернувся. В хліві, аби ніхто не бачив, заплакав.

— Тепер жий, з ким хочеш!

Тої днини впився і прийшов до стайні.

— Мов скарбов'яни, тепер ні не вігоніть, бо вже моя Марія помандрувала.

— Хто би вас вігонив, от легайте та спіть, як-сте набрали повну голову.

— Певне, що п'єному добре спати, так і бог приказав. Але ти кажеш іти спати, а я тебе питаюси, де я маю іти спати? Як ти така мудра голова, то ти мені скажи, де маю іти спати?

Він аж носа Процевого дотулився, так близько присунувся зі своїм питанням.

— Де впадете, там будете спати.

— А якби я так у яселца, га?

Він злобно засміявся.

— Я в ясла, а ти мене за гирю, ти в шию, та буком: а марш, старий псе!

Погоничі повилізали з ясел, аби дивитися на комедію.

— Бий з ясел, бо ти тут гнив та й маєш зогнити, бо ти не знаєш, що то є чоловік, — ти віл, ти хати ніколи не видів! Ти порядного чоловіка з ясел буком! Але ти мене запитаєш: — А де ти, васпан, дотепер був?" А я тобі кажу: "Був-сми межи людьми, любо мені було". Але ти кажеш: "А чого ж тебе люди від себе прігнали?" Отут гудз! А я тобі на це нічого не скажу, лиш три слові: "Нема у людей бога". А ти голова розумна та й усе вже знаєш...

— Ідіть, старий, спати, не гніть бандиги, а завтра підемо в село на вибір, та ми тих богачиків трохи намнемо.

— Я на вибір паду і людем усю свою кривду скажу, але в ясла не піду, бо я там не маю гнити. Я знаю ліпше гатунок, як ти, я більше світа видів, як твій пан. Але чекай, я тобі буду казати, як на протокулі. Я був помийник жидівський, я валєвси попід жидівські лави, по всіх кременалах. А бог най пише гріх, а я не боюси, я за все відповім, так відрубая, як першому-ліпшому. А мене хто на розум учив, га? Коли мене лиш чим виділи та тим били! Не біси, я вікажу, я вів'єжуси що до крішки. Но, але дав мені бог такий розтулок у голові, що я привернувси назад до нашої віри. Як єм уздрів його ласку небесну по полю, як жито просилоси під серп і земля аж цєпала: "Йди, Федоре, бери з мене хліб", — а я лишив жида серед дороги та й пішов до божої роботи. Дєкую господові і до сьогодні!

Він хрестився, цілував землю і бив поклони.

— Прийшов я межи наші люди, а мені світ розтворивси! Тото-м з ними гарував! Оженив-єм си, поклав хату з цього мозиля. Вже має мені бути добре. Але гріхи треба відпокутувати, бог буком не б'є! Умерла мені Катерина, но ніц, його воля, його розказ. Тішуси дітьми, годую, забігаю — вігодував, а люди взєли та й знівечили. Пішла моя Настя ні сьак, ні так, пішла по жидах, а Марія, аді, помандрувала з отим ляхом. Ме бідити. Але ніц, най ні бог скарає, якщо кажу. Кара має бути!

А я лишився босий! Іду я до него у таку плюту: "Дай мені грейцір, най ноги вбую". А він мені каже: "Йди до жидів". Прийшов я до вас, а ви мені: "Марш!" А куди ж маю тепер іти?! Карає бог, карають люди, караєте ви, а я кількі кари не годен вітримати!

— Ідіть, діду, в ясла, ми вас просимо.

— Най буде кара на мене, я си приймаю, але по правді! А ти ж би любив, якби я з твого хліба всю мнєкушку виїв, а тобі лишив саму згорену шкірку? Правда, що ти би не любив, бо то не по правді?

Він роздер сорочку в пазусі, скинув її і шпурнув під воли.

— Тепер дивиси, яку мені шкірочку богачі лишили. Та чим тут жити? А що ж тут є вже карати?!

Він голий перевернувся на землю. Наймити його прикривали, чим мали найліпшим.

VI

Коло громадської канцелярії стояли дві купи. Одна обдерта, чужа на селі, апатична, друга чиста, біла, охоча — наймити і газди. З одної і другої купи хтось викликуваний заходив до канцелярії і голосував. Економ аж захрип, бо кожному наймитові мусив називати пана, війта і

жида. Жандарми снувалися і усміхалися, як коли би мали перед собою діточу забавку.

— Ну, хлопці, тепер уже вибрали-сте пана, сідайте та й мете пити горівку, — сказав економ. Газди здоймили галас:

— Ото вушивці, ото жебраки, ото худоба панцька!

— Мой-ня, чуєте, як богачі рип'є?

— Най рип'є, а ми пиймо горівку.

— Та пийте грань, пийте кров свою, злодюги!

— Ми горівку воліємо!

— Ото нам пани вішукали право, аби голодники розбоєм ішли на село!

— Ти, читальнику, ти гадаєш, що я не був у читальні? Таже і там бідний нарід стоїть коло порога. За столом сидить ксьондз, старші браття, богачики, а дек читає тоті казети, а ви покивуєте головами, як воли, ніби щось ви з того розумієте. А то один з другим такий дурний, хоть му око ніколи! То така читальня ваша, що богач за столом, а наймит коло порога. Так у церкві, так у канцелярії, так усюди. Та ми маємо з вами бути?

— Хлопська голова не до письма, а зад не до крісла!

Наймити зареготалися.

— А тихо ж ви, невмивані, вперед вуші повібивайте, а потім учіть газдів розуму!

— Мой, ти, Курочко, то ти також за людьми? Таже ти гірше жида! Чого горланиш? Не біси, твоє багатство піде марне. А нагадай собі, як я служив у тебе, та мене від твоєї роботи хвороба нагріла. А чи ти мені за цілий тиждень вініс букаточку хліба або води напитиси? Та ти з людьми тримаєш? Я в тебе всю силу лишив, а ти мене вігнав босого на зиму! Таже ти гірше жида, бо то рахуєси не наша віра. Але пусте твої діти того багатство, що з него сліду не буде! Ти, кальвіне!

Курочка гримнув Федора в лице, та так, що його обілляла кров, і він упав.

— Хлопці, ану богача трохи намнецькаймо!

Ймили наймити Курочку, постояли за Курочкою газди, потекла кров...

VII

Федір лежав у своїй хаті на постелі. Очі його горіли, як грань, від червоних язичків, що тисячами огників розбігалися по тілі і смажили його на вуголь. Ті язички, як блискавки, літали по всіх жилах і верталися до очей. Гриз кулаки, бив чолом до стіни, аби вогонь з очей випав.

Запалився, чув, що з нього бухає полемінь, ймався руками за очі. Один страшний крик, надлюдський зойк! Язички вилетіли з тіла і прилипли на шибках віконця. Зірвався. Віконце червоніло, як свіжа рана, і лягло кров на хатчину.

— Все моє най вігорить! Все, що-м лишив на єго подвір'ю.

Він скакав, танцював, реготався.

Віконце дрожало, тряслося, і щораз більше тої крові напливало у хатчину.

Вибіг на поріг.

Звізди падали на землю, ліс скаменів, а десь з-під землі добувалися скажені голоси і зараз пропадали. Хати ожили, дрожали, смажилися в огні.

— Я чужого не хочу, лиш най моє вігорить!